

А. ПАВКО

**СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНА ДОКТРИНА Е. БЕРНШТЕЙНА:
СУТНІСТЬ, ЕВОЛЮЦІЯ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Серед розмаїття політичних концепцій сучасності соціал-демократична доктрина, розроблена німецьким соціалістом Е. Бернштейном наприкінці XIX ст., посідає чільне місце в історії та теорії політичної думки. Високий статус соціал-демократичної доктрини зумовлено об'єктивним характером її виникнення та становлення, потужним науково-світоглядним потенціалом, соціальною привабливістю, політичною перспективою.

У 2010 році виповнилося 160 років від дня народження одного з найпопулярніших критиків ортодоксального марксизму, визнаного лідера міжнародної соціал-демократії, творця доктрини реформістського соціалізму Е. Бернштейна. Ця знаменна дата актуалізує не лише історичний, але й методологічний і політичний інтерес до поглядів та ідей Бернштейна, які суттєво вплинули на світоглядні засади сучасної соціал-демократії.

Ставлячи за мету з'ясувати сутність соціал-демократичної доктрини, ступінь спадкоємності ідей Е. Бернштейна його сучасними послідовниками, варто, насамперед, дати термінологічне визначення політичної доктрини. Зокрема, у «Політологічному енциклопедичному словникові» зазначено, що політична доктрина — основоположний принцип діяльності суб'єктів політичного процесу, заснований на певній політичній ідеології. У ній відбито бачення політичної системи, шляхів її розвитку, функціонального призначення, засобів і методів розв'язання політичних проблем, вибору політичних пріоритетів. З її допомогою ви-

значають конкретні напрями здійснення політичної влади, змінюють характер політичних інститутів, ціннісні орієнтири і зміст політичних принципів, норм, фіксують зв'язок певних політичних ідей і політичних інтересів [12, 504]. Зазначені змістові орієнтири повною мірою знайшли конкретне втілення і в соціал-демократичній доктрині Е. Бернштейна. Його концептуальні ідеї, поряд із філософією І. Канта, елементами марксизму, являють класичне джерело соціал-демократії як політичного руху та ідеології. Соціал-демократична парадигма в її сутнісному розумінні відомим німецьким теоретиком міжнародного ро-

© ПАВКО Анатолій Іванович. Доктор історичних наук. Професор Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв Міністерства культури і туризму України (Київ). 2010.

бітничого руху стала однією з провідних суспільно-політичних течій XX–XXI століть, її ідеали покладено в основу демократичних змін і розвитку громадянського суспільства.

Інтерес до проблеми обумовлено і тим, що соціал-демократія залишається життєздатною і соціально ефективною центристською політичною ідеологією, одним з магістральних напрямів трансформації європейського суспільства, зокрема й українського.

КЛАСИК ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЗМУ

Авторитет німецького соціал-демократа **А** визначається тим, що в Європі Е. Бернштейна небезпідставно вважають класиком сучасного європейського соціал-демократизму, який започаткував розмежування реалістичної та утопічної традиції в соціалістичній теорії, стояв біля витоків інтелектуального пошуку марксизму кін. XIX — поч. XX ст. В історію західноєвропейської соціал-демократії він увійшов як теоретик, який надав самостійність і статус реформістському соціалізму, обґрунтував його соціально-економічну доктрину й політичну програму. Внесок цього вченого, який за рівнем фундаментальної наукової підготовки поступався лідерам соціалістичного руху на Заході та Сході, полягає в тому, що він залучив у теоретичні дискусії про соціалізм питання, розв'язання яких давало можливість передбачити нові тенденції суспільного розвитку, соціалістичного руху.

Тривалий час через ідеологічні табу ім'я Е. Бернштейна як засновника «ревізійністського» напряму в соціал-демократії вживали переважно в негативному контексті, а його політичні погляди зазнавали нищівної критики. Радянська історіографія стверджувала, що праці Е. Бернштейна — це «кодекс ренегатства», «символ класової зради», що уособлює «фальсифікацію спадщи-

ни марксизму» і «примиренство з буржуазною демократією». У радянських виданнях Е. Бернштейн разом з багатьма іншими представниками міжнародної соціал-демократії став об'єктом політичних, ідеологічних звинувачень.

У сучасних умовах завдяки знайомству з працями Е. Бернштейна, з науковою літературою, присвяченою об'єктивному аналізу його теоретичної спадщини, читач отримав можливість скласти власну думку про цього непересічного політика і неординарного теоретика. Внесок Е. Бернштейна у формування політичної ідеології соціал-демократизму визначається, насамперед, тим, що він одним з перших серед лідерів європейського соціалістичного руху спробував критично переосмислити марксизм. Спираючись на статистичні дані промислово-економічного розвитку Англії, Франції, Німеччини, інших європейських країн, урахувавши провідні тенденції розвитку міжнародного робітничого руху, Е. Бернштейн дійшов висновку про необхідність перегляду цілої низки положень і висновків, сформульованих К. Марксом та Ф. Енгельсом і канонізованих у творах їхніх ортодоксальних послідовників. Без цього, вважав Е. Бернштейн, марксизм не має перспектив [5, 51].

Відповідаючи опонентам на звинувачення в капітуляції перед «буржуазними» авторами, Е. Бернштейн зауважив: «Так, це капітуляція, але капітуляція перед істиною, і на таку капітуляцію я завжди готовий. Я вважаю більш гідним поваги визнання особистої помилки, ніж намагання всіма засобами захищати визнані помилковими погляди» [3, 373].

Одним із небагатьох марксистських теоретиків тих років, які відчували й розуміли справедливість критики Е. Бернштейном тієї версії марксизму, що панувала в соціал-демократичному мисленні кін. XIX — поч. XX століття, був його близький товариш

і співавтор, головний теоретик німецької соціал-демократії та Другого Інтернаціоналу К. Каутський. Незважаючи на те, що під тиском А. Бебеля, К. Лібкнехта, Р. Люксембург, Г. Плеханова вчений полемізував із Е. Бернштейном, він усвідомлював: питання, порушені опонентом, потребують осмислення і теоретичного розроблення. «Бернштейн спонукав нас до роздумів. Будьмо йому за це вдячні», — сказав К. Каутський на Штутгартському з'їзді СДПН у 1898 р. [11, 9], чим засвідчив чітку позицію щодо бернштейніанства.

ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНА ДИСКУСІЯ

Наприкін. 80-х — поч. 90-х рр. XIX ст. у європейському робітничому русі виокремилось два напрями — реформістський та ортодоксально-революційний, теоретичні й політичні дискусії між якими мали значний вплив на формування світоглядних орієнтирів соціал-демократії початку минулого століття. Ці тенденції, які виникли в західноєвропейській соціал-демократії ще за життя Ф. Енгельса, були всебічно обґрунтовані у працях Е. Бернштейна. Відтоді реформізм як течія пролетарського соціалізму набуває статусу самостійної теоретичної позиції і політичної програми. Головний критичний аргумент, висунутий Е. Бернштейном проти марксизму, полягав у тому, що у складному за структурою капіталістичному суспільстві можливе лише поступове перетворення економічних, політичних, ідеологічних інститутів. Вимоги демократії, солідарності, самовизначення виконують поетапно, у ході трансформації суспільних структур. Будь-які спроби припинити цей еволюційний процес незмінно завершуються глибокою кризою, негативні, руйнівні наслідки якої важко передбачити.

Такий методологічний підхід до сутнісного розуміння соціалістичної альтернативи викликав активну протидію учнів і послідовників К. Маркса і Ф. Енгельса, які

об'єдналися в полемічній битві з Е. Бернштейном під лозунгом захисту «ортодоксального» марксизму. Відтворюючи основні ідеї К. Маркса і Ф. Енгельса без урахування нових економічних і політичних реалій, ортодокси, наприклад, стверджували, що без ліквідації економічної системи капіталізму всі соціалістичні реформи врешті-решт будуть асимільовані панівною суспільною системою і перетворені на засіб стабілізації буржуазних інститутів.

До речі, у міжнародному соціалістичному русі наприкінці XIX ст. склалася парадоксальна ситуація: значна кількість лідерів соціал-демократії, дотримуючись на практиці політики реформ, спиралась у світоглядних і програмних настановах на класичні марксистські формулювання, розглядаючи їх як наукові прогнози, що зберігали абсолютну точність і безпомилковість на всі часи. На відміну від соратників Е. Бернштейн намагався надати якісно новий напрям розвитку самої марксистської теорії, щоб забезпечити єдність теорії та практики, за якого, він був переконаний, можлива послідовно соціалістична політика.

КРИТИКА ІДЕЙ МАРКСИЗМУ

Важливо підкреслити, що критичний погляд Е. Бернштейна на ідеї К. Маркса зумовлений прагненням указати на ті аспекти, які не витримали перевірки часом, а провідним політичним мотивом при цьому було бажання забезпечити еволюціонування соціальних трансформацій.

Насамперед, Е. Бернштейн критично проаналізував чільні економічні тенденції, продемонстрував нездійсненність деяких основних марксистських принципів суспільного розвитку. Так, усупереч передбаченням К. Маркса, процес концентрації капіталу в ринковій економіці не був пов'язаний із ліквідацією малих і середніх капіталістичних підприємств. У розвинених країнах не погіршилось матеріальне становище робітничого

класу. Соціальна поляризація суспільства на два класи не мала чітко окреслених ознак. Економічні процеси хоч і були нестабільними, проте не набували катастрофічного характеру.

Дійшовши висновку, що зміни в соціальній, економічній структурі суспільства не ведуть до його спрощення, Е. Бернштейн поставив під сумнів проект тотальної націоналізації та центрального планування як магістрального шляху до соціалізму. Як прибічник змішаної економіки, поєднання державного сектору і приватної ініціативи, він шукав шляхів установавання оптимального балансу між вимогою економічної ефективності й необхідністю забезпечити соціальну відповідальність економічних суб'єктів [4, 6–7].

На особливу увагу заслуговують думки Е. Бернштейна щодо соціалізму як теорії та політики, його наукового статусу. Не ставлячи під сумнів правомірність визнання соціалізму метою, ідеалом сучасного розвитку, він заперечував науковий зміст соціалізму [2, 331]. Як різнопорядкові елементи соціалізму Е. Бернштейн виокремлював доктрину і теорію. До першої він зарахував перспективи розвитку соціалістичного руху, а до другої — право на оцінку суті тих чи інших соціальних явищ і процесів. Уважаючи неправомірним термін «науковий соціалізм», Е. Бернштейн виступав за еволюційний, гуманний, демократичний соціалізм, що формується в надрах чинного ладу. Варто зазначити, що він розумів соціалізм як процес поступового усупільнення, зумовлений як об'єктивними тенденціями розвитку капіталістичного господарства до кооперації, так і демократизацією суспільства під впливом організованості пролетаріату, його партії. Як бачимо, погляди Е. Бернштейна суттєво відрізнялись від учення К. Маркса і Ф. Енгельса, за яким утвердження соціалістичних відносин у суспільстві мало здійснюватись не

еволюційним шляхом, а в результаті якісного стрибка, що означав перерив поступовості в історичному процесі.

У системі політичних поглядів Е. Бернштейна одне з вагомих місць посідає проблема співвідношення соціалізму й демократії. Демократія, підкреслював Е. Бернштейн, — це засіб і водночас мета. Вона є засобом проведення соціалізму і формою його реалізації. Демократичний соціалізм, на думку Е. Бернштейна, знімає питання про співвідношення боротьби за демократію із боротьбою за соціалізм, проголошуючи тотожність демократії та соціалізму.

Е. Бернштейн на відміну від К. Маркса, Ф. Енгельса рішуче відкидав ідею диктатури пролетаріату, вважаючи її політичним атавізмом. На його переконання, завоювання пролетаріатом політичної влади може бути лише наслідком соціалізму, що розвивається в надрах буржуазного суспільства, а не його політичною передумовою. В ролі основного засобу реалізації соціалістичної ідеї Е. Бернштейн розглядав поетапні соціальні реформи. «Мета — ніщо, рух — усе» — цей відомий метафоричний лозунг підкреслював значно більшу привабливість соціальних зрушень, досягнутих у результаті здійснення реформ, аніж спроб нав'язати суспільству остаточний план перетворень. Такий підхід вів до акцентування ролі демократичних механізмів у суспільному житті. Слід зазначити, що Е. Бернштейн енергійно протестував проти приписування йому відмови визнати кінцеву мету соціалістичного руху. Відповідаючи опонентам, він говорив, що під рухом розуміє як загальний розвиток суспільства, його соціальний прогрес, так і повсякденну політичну й економічну агітацію задля прогресу. Слово «рух», твердив Е. Бернштейн, містить як об'єктивний процес, так і суб'єктивні фактори. Рух без мети, зазначав він, мав би хаотичний характер, оскільки без чіткої мети немає зрозумілого, усвідомлено-

го напрямку. Якщо соціалістичний рух, на думку Е. Бернштейна, не бажає залишатись без компаса, він повинен мати мету, до якої свідомо прагнути [3, 223].

ОСНОВНІ НОВАЦІЇ

Серед новаторських висновків Е. Бернштейна, які покладені в основу його концепції демократичного соціалізму, важливо на синтетичному рівні виокремити наступні:

1) доцільність і можливість переходу до соціалізму в результаті послідовного реформування основних суспільних інститутів буржуазного суспільства, відмови від революційного шляху його перетворення;

2) заперечення необхідності диктатури пролетаріату як радикального засобу утвердження соціалістичного ладу;

3) розгляд ідеї та сутності соціалізму як руху, науки, мети;

4) уявлення про соціалізм як про моральну необхідність на відміну від марксистського розуміння соціалізму як історичної необхідності;

5) проголошення політичною основою майбутнього ладу демократії в ліберальному тлумаченні, обґрунтування необхідних реалізацій програмних засад соціал-демократії щодо вдосконалення громадянського суспільства;

6) ліквідація розриву між теорією і практикою, тобто приведення соціалістичної теорії у відповідність до соціал-демократичної практики;

7) надання пріоритетів не революції, а еволюції, не насильству, а демократії, не економічним детермінантам, а моральним вимогам і в кінцевому підсумку соціалізму не «науковому», а демократичному, тобто соціальній демократії;

8) сутність соціальної демократії базується на етично обґрунтованому демократичному соціалізмі як принципові дотримання державного й суспільного ладу, в

якому мають рівну свободу всі люди в усіх сферах життя суспільства;

9) революційна версія марксизму з теорією класової боротьби в капіталістичному суспільстві, необхідністю соціалістичної революції, вченням про диктатуру пролетаріату й соціалізм як кінцеву мету робітничого руху в теоретичному відношенні не здатна вказати шлях досягнення справжньої людської спільності, а практично веде до тиранії, тоталітаризму;

10) у будівництві гуманістичного суспільства із загальнолюдською мораллю важливо керуватись не догматичною схемою теорії науковості соціалізму, а суспільним (моральним) принципом, який указує загальний напрям політичної орієнтації, виступає компасом соціалістичного руху.

Слід підкреслити, що визначальна риса мислення Е. Бернштейна — це інтелектуальна чесність. Але сміливість і безкомпромісність його теоретичної позиції зовсім не означає, що соціал-демократична концепція Е. Бернштейна позбавлена окремих недоліків. Так, наприклад, не зовсім коректно з наукового погляду розглядати її як самостійний внесок у соціалістичну думку. Філософські підвалини його конструктивного ревізіонізму мають певні методологічні хиби, непослідовну аргументацію концептуальних ідей соціал-демократичної доктрини. Проте очевидно, що саме раціоналістичний оптимізм Е. Бернштейна, його віра у творчі можливості пізнання, розуму, культури зумовлені орієнтацією на здоровий смисл повсякденного життя. Антифілософські настрої допомогли йому рішуче відкидати будь-які догми, швидко реагувати на нові явища і тенденції в політиці й економіці.

ПОЛІТИКА РЕФОРМ І ПАРЛАМЕНТСЬКА ДЕМОКРАТІЯ

У 90-ті рр. XIX ст. ортодоксальні марксистські доклади величезних творчих

зусиль для пояснення того, чому замість очікуваної загальної кризи капіталізму наступив період його стабілізації, прогресу. Е. Бернштейн узяв на озброєння ці факти і сформулював основи політики реформ. Проте саме в поверховості, непереконливих теоретичних контраргументах, які базувались на розрізаних емпіричних фактах, полягає слабкість вихідних положень його концепції. Певною мірою вчений ідеалізує дійсність, наділяє її абсолютними вимірами безпосередньо даного, заперечуючи різницю між дійсним і сутнісним. Такий же неоднозначний його внесок у розроблення конструктивної соціал-демократичної парламентської тактики.

Ознайомлення з теоретичною спадщиною Е. Бернштейна переконливо засвідчує, що він передбачив перспективність парламентської діяльності як стратегічного шляху соціалістів до завоювання політичної влади, зосередив увагу на ролі, значенні демократизації суспільного життя, позитивні наслідки яких знаходять вияв навіть в умовах політичних криз. Єдиний шлях до соціалізму — через демократію, таким було його життєве кредо.

Е. Бернштейн з честю пройшов свій життєвий шлях, віддавши всі фізичні, творчі сили послідовній боротьбі за перетворення соціал-демократії в «демократичну партію соціалістичних реформ» [1, 3].

Орієнтація на парламентарний демократичний соціалізм, який становить серцевину бернштейніанства, відіграла значну роль у становленні соціал-демократичного ідеалу соціалізму в ХХ ст. Звичайно, Бернштейн був не єдиним, хто в історії соціалізму намагався осмислити і розв'язати ці проблеми. Проте він першим із марксистських теоретиків повірив у можливість поєднання процесів усусільнення і соціалізації засобів виробництва з парламентською демократією, фінансів, банків і транспорту з громадянськими свободами. Саме

сьогодні, коли лунають численні звинувачення марксистів в ігноруванні ідей демократії, свободи, соціальної емансипації, ідеї Бернштейна, переконаного в демократичній, гуманістичній орієнтації марксизму, заслуговують на значну увагу.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІДЕЙ БЕРНШТЕЙНА В ХХ СТОЛІТТІ

Ідейна спадщина Е. Бернштейна, відкинута в роки фашизму і холодної війни, знов актуалізувалась у сучасних умовах, коли соціал-реформізм став загальноприйнятим принципом політичної діяльності соціал-демократії.

Слід зазначити, що політична практика соціал-демократичних партій у ХХ ст. кілька разів переживала жорстокі кризи. Уперше політична лінія соціал-реформізму зазнала краху в 1914 р., коли імперіалістична війна розбила ілюзії про мирну трансформацію капіталістичного суспільства в соціалістичне шляхом використання інститутів буржуазної демократії. Нищівне потрясіння пережила соціал-демократія в 30-ті рр. ХХ ст., коли в окремих європейських країнах перемогли фашистські режими. Причому провину за поразку своєї тактики соціал-реформісти поклали на марксизм. Вони вважали, що саме ті елементи марксизму, які збереглись у соціал-демократичній ідеології, стали серйозним гальмом послідовної політики реформ.

Пам'ятаючи про трагічні наслідки своїх невдач, ідеологи соціал-реформізму практично до кінця 50-х рр. відмежовувались від марксизму і викидали з соціал-демократичних програм усі тези, які мали хоч віддалену схожість із його теоретичними і політичними принципами.

Але з кін. 60-х рр. ХХ ст. ідеологи соціал-реформізму почали виявляти пильний інтерес до марксизму. Це було пов'язано з радикалізацією реформістського соціалізму, що зумовила поповнення соціал-демокра-

тичних партій Західної Європи великою кількістю інтелігенції, яка відчувала розчарування в абстрактному революціонізмі ліворадикальних течій і рухів.

У цій ситуації ревізіонізм Бернштейна, який синтезував марксизм і реформізм, створив сприятливий ґрунт для теоретичних дискусій про соціалізм і принципи політичної діяльності соціал-демократії. Думки Бернштейна про шляхи демократизації суспільного життя в умовах монополістичного капіталізму, про співвідношення соціалістичних, ліберальних і демократичних традицій політичної боротьби викликали жваві дискусії. Нове прочитання й осмислення багатьох положень бернштейніанства допомогло розкрити в ньому конструктивні ідеї [10, 46–47].

Значна частина політичного істеблішменту намагається в сучасних умовах опанувати основні цінності бернштейніанства. Адже ренесанс бернштейніанських ідей підтвердив життєздатність методу Е. Бернштейна, що базується на демократичних чинниках, а саме:

- плюралізм, альтернативність суспільних форм розвитку;
- послідовне дотримання принципів демократії;
- раціональне використання різноманітних форм власності на базі змішаної економіки;
- надання переваги еволюційному шляху перетворення суспільства через послідовні реформи;
- ставка в суспільних перетвореннях на асоціативні, кооперативні форми організації;
- визнання соціалізму як етичної мети при визнанні людської особи як найвищої цінності суспільства.

Отже, соціалізм не вмер, а трансформовався згідно з об'єктивними глобальними змінами, які відбулися в суспільстві за останні десятиріччя [16, 15].

СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНЕ СЬОГОДЕННЯ

Сучасний соціал-демократичний дискурс пов'язаний з еволюційним розвитком демократичного соціалізму, з його досягненнями щодо поступових реформ, спрямованих на втілення загальнолюдських цінностей. В його основу покладено ставлення до соціальної справедливості як до суспільного ідеалу; розуміння демократії як найперспективнішої форми суспільного устрою; визнання самоцінності людської особистості; необхідність захисту прав і свобод громадян.

Важко не погодитися з думкою сучасних дослідників, які слушно стверджують, що соціал-демократизм виступає тією політичною рефлексією, котра осмислює буття як простір самореалізації людини, усвідомлює культурний поступ країни в категоріях стабільності. Спираючись на методологію аналізу соціал-демократизму можна стверджувати, що соціал-демократична парадигма стимулює становлення політичної культури й ідеології, нове розуміння людства в нестабільному середовищі, поглиблює розуміння відповідальності політичної еліти [15, 9].

У контексті еволюції соціал-демократизму від поглядів Е. Бернштейна до сучасних слід зазначити основні форми реалізації соціал-демократії:

- економічна — пов'язана з демократизацією всього господарського механізму;
- політична — функціонування громадянського суспільства, його політико-правового інструмента — держави;
- соціальна — створення умов для побудови соціальної держави, досягнення соціального партнерства, наповнення демократичним змістом усіх сфер суспільного й індивідуального життя;
- міжнародна — зміни в характері міжнародних зв'язків, посилення глобалізації як основної тенденції сучасності [15, 5].

Слід підкреслити, що концептуальні ідеї демократичного соціалізму дістали підтримку як з боку вітчизняних послідовників Е. Бернштейна, так і всіх провідних європейських соціал-демократичних організацій. У «Програмі принципів соціал-демократичної партії Німеччини» (1989 р.) зазначено: «Основні цінності демократичного соціалізму сягають корінням у нашу історію. Вони і в майбутньому будуть фундаментом нашої політики реформ. Базові цінності й концептуальні ідеї демократичного соціалізму» [13, 10]. Вірність своїм основним переконанням підтвердив також і Соціалістичний Інтернаціонал у Стокгольмській декларації, прийнятій того ж року.

Історія СДПН завжди була своєрідним еталоном для більшості партій соціал-демократичної орієнтації, унікальним феноменом політичних структур. Адже соціал-демократична партія Німеччини, зазнавши трансформацій протягом ХХ ст., пережила аграрно-індустріальне суспільство з його жорстким класовим підходом до соціально-історичних явищ, класичне індустріальне суспільство, яке стало часом масових політичних партій, а на межі ХХІ ст. соціал-демократи адаптуються до реалій постіндустріального суспільства [6, 9].

«Як і раніше, він [Соціал-демократичний Інтернаціонал] ставить собі за мету демократизацію економічної, соціальної та політичної структури в глобальних масштабах. Ті ж принципи та політичні зобов'язання, які завжди проголошував соціалізм, мають бути реалізовані у світі, що радикально змінився з моменту ухвалення 1951 р. Франкфуртської декларації принципів соціалістичного Інтернаціоналу» [14, 31–32].

Основний зміст відродження бернштейніанства в сучасній соціал-демократії полягає у використанні методології, концептуальних підходів Е. Бернштейна сучасними його послідовниками для подолання

суперечностей і зближення соціал-демократичної концепції розвитку суспільства з цінностями лібералізму. Аналіз спадщини Е. Бернштейна, документів західноєвропейської соціал-демократичної думки, праць провідних діячів соціал-демократії дозволяє зрозуміти феномен однієї з найпотужніших політичних сил сучасної Європи, зміни, які відбуваються в ідеологічних доктринах і політиці зарубіжних і українських партій соціал-демократичного спрямування.

Узагальнення досвіду західної соціал-демократії вказує, що основна її особливість в орієнтації на конвергентну модель суспільного розвитку, яка відбиває загальносвітову тенденцію до взаємовпливу і взаємопроникнення соціалістичних і ліберальних ідей в епоху глобалізації економіки, фінансів, торгівлі, культури. Слід указати на те, що ця модель суспільного розвитку стала відповіддю соціал-демократів на глобалізацію, формування світового вільного ринку, його інформаційну відкритість.

Вона постала в результаті відновлення й модернізації соціал-демократичної парадигми, відповідно до якої перевагу надають мобільності й конкурентоздатності ринку робочої сили, скороченню державних витрат, зниженню податків. Проте загальної західної соціал-демократичної моделі до сьогодні не існує. Потрібно враховувати й ту обставину, що західноєвропейський тип соціал-демократії — це не універсальне явище, оскільки кожна країна має свої особливості [9, 7].

ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ

Незважаючи на політичну слабкість вітчизняної соціал-демократії, Україна з погляду перспектив суспільного розвитку має гостру потребу в конструктивній соціал-демократичній альтернативі, яка буде важливим елементом формування стабільної політичної системи. Це завдання осо-

бливо актуальне з огляду на те, що жодна політична сила поки не запропонувала чіткої моделі такого суспільного устрою, який відповідав би потребам і прагненням людей. Уявлення щодо того, куди йдемо, залишаються надто поверховими й не системними, бо не ґрунтуються на творчому усвідомленні світового досвіду, передусім європейського.

Розглядаючи цілі, стратегії перетворення українського суспільства, досить важливо зрозуміти загальні принципи й інтелектуальний дух соціал-демократії, його можливості.

Важко не погодитися з думкою В. Медведчука, що в нашій країні поширені спотворені уявлення про соціал-демократію. Вказуючи на принципову відмінність між комуністами й соціал-демократами, слід зробити особливий акцент на тому, що ключове поняття для соціал-демократії не «соціалізм» із кінцевою зупинкою у «світлому майбутньому», а «соціальна демократія», демократичне суспільство, що приділяє головну увагу соціальним проблемам і захистові людської гідності. Соціал-демократи принципово виступають проти революційних методів розв'язання суспільних проблем, проголошуючи еволюційний шлях розвитку. Прагнення до постійної еволюції суспільства поєднано з поміркованим, обережним підходом до впровадження необхідних змін, з урахуванням, насамперед, готовності народу до новацій [7, 7]. Усі ці риси соціал-демократичного підходу переконливо свідчать, що він відповідає потребам України, світоглядним і політичним традиціям нашого народу.

Потрібно сказати і про те, що розвитку соціал-демократичного руху в Україні перешкоджає недостатнє поширення цієї ідеології у суспільній свідомості, відсутність жвавого інтересу до соціал-демократії та її історії. Значна кількість наших громадян, навіть фахівців, не кажучи вже про студен-

тів, не знайома із джерелами історії міжнародної та вітчизняної соціал-демократії. У цьому зв'язку досить актуальне для українських істориків і політологів завдання, поставлене перед російськими колегами академіком РАН А. Чубар'яном. У виступі на міжнародній науковій конференції «Світова соціал-демократія: теорія, історія і сучасність», яка відбулась у червні 2003 р. у Москві, він указав на необхідність відродження й інституційного оформлення інтересу до вивчення соціал-демократії. «Нам потрібні, — підкреслив він, — не лише окремі фундаментальні дослідження, але й дослідницькі напрями, пов'язані з ідеологією та практикою соціал-демократії» [8, 8]. Отже, для українських науковців буде важливим глибоке, комплексне дослідження теоретичних, історичних аспектів вітчизняної та світової соціал-демократії.

1. *Бернштейн Э.* Условия возможности социализма и задачи социал-демократии. — Пб., 1899.
2. *Бернштейн Э.* Проблемы социализма и задачи социал-демократии. Перевод с нем. — М., 1901.
3. *Бернштейн Э.* Очерки из истории и теории социализма. — СПб., 1902.
4. *Бернштейн Э.* Воспоминания: социал-демократические годы учения в годы моего изгнания. — К., 2005.
5. *Гайдуков Л.Ф.* Е. Бернштейн та його погляди на соціалізм // Укр. іст. журн. — 1992. — №5. — С. 51–61.
6. *Мартинюк А.* Соціал-демократична партія у політичній історії Німеччини. Під наук. ред. Е.А. Адюніна. — К., 2003.
7. *Медведчук В.* Дух і принципи соціал-демократії: українська перспектива. — К., 2000.
8. *Мировая социал-демократия: теория, история и современность.* Материалы научной международной конференции. Москва, 25–26 июня 2003 года. — М., 2006.
9. *Остапенко С.М.* Модернізація соціал-демократичної парадигми в контексті конвергенції ідеологій. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук. — К., 2003.
10. *Петренко Е.Л.* Социалистическая доктрина Эдуарда Бернштейна. — М., 1990.
11. *Петренко Е.Л.* Карл Каутский: очерк социалистических воззрений. — М.: Знание, 1991.

12. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В.П. Горбатенко. За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. — 2-е вид., доп. і перероб. — К., 2004.
13. Програма принципів соціал-демократичної партії Німеччини. — К., 1997.
14. Стокгольмська декларація Соціалістичного Інтернаціоналу. — К., 1997.
15. *Швець О.С.* Ідейні та політико-практичні засади діяльності соціал-демократії. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук. — К., 2003.
16. *Федорченко В.М.* Ренесанс бернштейніанства в сучасній соціал-демократії (причини, сутність, еволюція). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук. — К., 2001.

А. Павко

СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНА ДОКТРИНА Е. БЕРНШТЕЙНА: СУТНІСТЬ, ЕВОЛЮЦІЯ, ПЕРСПЕКТИВИ

Резюме

У статті проаналізовано засади й еволюцію соціал-демократичної доктрини Е. Бернштейна, показано її значення в історії і сучасній теорії зарубіжної політичної думки. Акцентовано значення концептуальних ідей, принципів бернштейніанства для розвитку як світового, так і вітчизняного соціал-демократичного руху. Автор нагадує, що соціал-демократія виступає

проти революційних методів розв'язання суспільних проблем, надаючи перевагу еволюційному шляху розвитку. Це дає підстави вченому зробити висновок, що соціал-демократизм з його поміркованим підходом до впровадження новацій відповідає потребам України, світоглядним і політичним традиціям нашого народу.

Ключові слова: конструктивний ревізіонізм, раціоналістичний оптимізм, політика реформ, центристська політична ідеологія.

А. Павко

E. BERNSTEIN SOCIAL-DEMOCRATIC DOCTRINE: SUBSTANCE, EVOLUTION, PERSPECTIVES

Abstract

The article analyses E. Bernstein social-democratic doctrine basis and evolution, shows its role in history and contemporary theory of foreign political science. The importance of bernsteinism conceptual ideas and principles for the development both world and home social-democratic movement is accentuated. Author reminds that social-democracy stands against revolutionary methods in social problems solution, preferring evolution way of development. It gives him the evidences for making a conclusion that social-democratism having reasonable mode to novations introduction fulfills the needs of Ukraine, outlook and political traditions of its people.

Keywords: constructive revisionism, rationalistic optimism, reforming policy, centrism political ideology.